

אתר דעת * לימודים * גיליון 19 * תשפ"ג * 2022/23

משה אמת ותורתו קהילה

יונתן ברנשטיין

במאמר זה נדון בשאלת האיזון בין כוחה של קבוצה למקומו של היחיד בחברה היהודית. יש לבחון שאלה זו אף דרך פסיקת ההלכה בזיקה לזמנים המשתנים. מאמר זה ילווה על ידי דוגמאות מתוך פסיקותיו של הרב משה פיינשטיין בספרי השו"ת "אגרות משה", אותן קבע עת ישב על כס הרבנות בניו יורק של המאה העשרים. התמודדות הקהילה היהודית עם המודרנה מחד, ורצונו של רב הקהילה לשמר את איכותם וכמותם של בני ובנות קהילתו בעידן של התבוללות והתחזקות הקהלים הרפורמים והקונסרבטיבים מאידך,¹ הביאו את הרב פיינשטיין להביט על צדדי הפסיקות השונות באופן ייחודי ביחס למה שהיה נהוג עד לאותה העת.

ממשה עד משה

הרב משה פיינשטיין לא פעל בחלל ריק. בשובנו לאחור בהיסטוריית ההנהגה היהודית, נזהה מנהיגות כזו כבר אצל משה רבנו. לעומת הרב פיינשטיין, אשר עיקר פסיקותיו החברתיות נדונו ביחס לקהילה אשר חבריה יהודים, משה רבנו נדרש להחליט באילו צעדים הוא מעוניין לנקוט, אל מול התנהגות חריגה הן של יהודים מבטן ומלידה, הן של חברי קהילה שהצטרפו אל העם מבחוץ. כפי שמסביר האבן עזרא:

"וְגַם עָרַב רַב עִלָּה אֲתָם" (שמות יב, לח) – מאנשי מצרים שהתערבו עמם.²

על אף הקושי שבדבר, משה רבנו מוסר את נפשו על עמו פעם אחר פעם, מתוך ראיית הטוב הטמון בהם, עד כי מבטו לתוככי נפשם פנימה מועילה לו להביאם למעמד הר סיני ולרצונם הבחירי בתרומה למשכן, לכבוד ולתפארת.

על גבי מדרגתו זו, יוצגו אופני פסיקתו של הרב פיינשטיין, כשתשומת הלב לכך שהוא היה יכול לפסוק אחרת מכפי שפסק, מצביעה על קו השוזר את פסיקותיו כבריח תיכון, בין התורה, האדם והקהילה.

¹ במהלך המאה העשרים עלה אחוז ההתבוללות בקרב יהודי ארצות הברית לכ-40%, צמיחה של פי חמישה במשך 30 שנים בלבד. להרחבה ראו: יונתן ד' סרנה (2019). "נישואי תערובת בארצות הברית: אז והיום". **דעות**, 87, עמ' 13-19. על המעורבות התרבותית הענפה של היהדות האורתודוקסית בארצות הברית בתרבות הכללית, ראו: חיים א' וקסמן (2015). "איפה הבית שלי?": יהודים אורתודוקסים בארצות הברית במאה ה-20". **עיונים בתקומת ישראל** (סדרת נושא, כרך 9): **מולדות בגולה**, עמ' 13-27.

² פירוש ראב"ע הארוך.

מעשיך ירחיקוך

בשדה החינוך והחברה, קיימת חשיבות להגדיר תחילה את הגבולות בהם יכול קהל המתחנכים לנוע. אז, מסוגלת לצמוח התנהגות חיובית ומקדמת, אשר מכוונת לשם שמייים. לפיכך, נפתח תחילה בדוגמאות לפסיקות מגבילות ומרחיקות, אשר ביכולתן לשרטט את גבולותיה של הקהילה על פי שיטתו של הרב משה פיינשטיין.

ביהדות ארצות הברית של זמנו, התמודד הרב פיינשטיין פעמים רבות עם שאלות מהותיות הסובבות סביב דיני כשרות, הלכות שבתות וחגים וזהות יהודית. כך למשל הוא ענה לרב ששאל לדעתו ביחס למקרה שאירע בשבת, כאשר גילה ציבור המתפללים כי דלתות בית הכנסת נפתחו באמצעות חילול שבת במזיד. כך הוא מתאר את השאלה שהוא נשאל:

הנה בדבר ישראל שהביא במזיד מפתח מביתו דרך רשות הרבים, ופתח דלתות בית הכנסת, אם מותר ליכנס לבית הכנסת בשבת זו, לעניות דעתי יש ראיה גדולה לאסור, אפילו בעשה קטן.

בתשובתו, הרב פיינשטיין מסביר את דעתו לאסור: בעלי התוספות במסכת שבת³ כתבו שעל אף שיש דעה לפיה מותר להשתמש במפתחות בית הכנסת שהועברו ברשות הרבים לשם פתיחתו,⁴ הרי שלדעת ר"י הדבר הותר במקרה בו דנה הגמרא בשבת רק מפני שהדבר לא נעשה לדעת ישראל. אולם במקרה שישאל הזיד ופתח את דלתות בית הכנסת, הרי שאסור ליהנות מחילול שבת זה. הרב פיינשטיין לא מסתפק בהצגת דברי ר"י לאסור, ומוסיף להרחיב את היריעה בחיזוק טענתו מדברי הרשב"א, רבנו תם, הרמ"א, הר"ן, הטור והשולחן ערוך⁵ ובעל המגן אברהם.⁶ לכאורה, לאחר פירוט זה נראה כי אין כל מקום להתיר את הכניסה לבית הכנסת, אך אז ממשיך הרב בביאור צדדי הסוגיה, ומצביע על הסיבות להתיר. הרי, כך הוא מסביר, לדעת רבי יוחנן הסנדלר אוסרים מן התורה רק "מעשה שבת" כדוגמת אפיה ובישול, אבל הבאת כלים איננה נחשבת ל"מעשה שבת", שהרי אין היא מחדשת דבר. לפי סברה זו, האיסור הוא "קנסא בעלמא" ולא איסור מהותי.

בשורה התחתונה של הדיון סובר הרב פיינשטיין כי על אף הצדדים להתיר רב כוחם של האוסרים, ו"לכן יפה עשה כתר"ה (= כבוד תורתו הרמה), שאסר ליכנס, רק אחרי (= עד) שיסגרו עוד הפעם, שנסתלק מעשה ראשון, ואז יפתח נכרי". אולם, לא כאן תמו דבריו של הרב פיינשטיין, בהוסיפו כי אמנם יש לברר עוד את הסוגיה ובחתימתו:

[...] אבל בכל אופן אמינא "יישר כחור", [...] שלמיגדר מלתא (= למנוע איסור אפשרי) ודאי

צריך לעשות כן.⁷

מפסיקה זו נמצאנו למדים על חשיבות סמיכת פסיקת ההלכה לציבור על הסברים מפורטים אשר מיישבים את הפסק על כל דעת, על התחשבות בכל צדדי הסוגיה לאסור ולהתיר, ולא פחות חשוב מכך – על חיזוק הגדרות מעבר להלכה המבוררת, החשובים לעיצוב יחסו של הציבור לשבת ולערכה.

³ דף קכב ע"א.

⁴ יבמות קיד ע"א.

⁵ אורח חיים, סימן שסב סעיף ג.

⁶ שם, סק"ד.

⁷ שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ב סימן עז.

נראה כי גם הדוגמה הבאה מחדדת את הצורך בהרחקה סמלית למען הציבור, גם כאשר הדבר לא מחויב בהכרח מצד ההלכה. כך קבע הרב פיינשטיין בנוגע לשוחט, שידוע לרבים כי הוא מקל באיסור הוצאה בשבת:

[...] פשוט שהוא מומר (= ששינה את דתו) לשבת, שהוי מומר לכל התורה ופסול לשחיטה.

[...] ואף שאיסור הוצאה ברוב המקומות הוא רק בדין כרמלית לשיטת רש"י ותוספות, [...]

ודאי דיש להחמיר. [...] וכל שכן בהוצאה לרשות הרבים שלנו, שיש עוד שיטת הרמב"ם

והרבה ראשונים שהוא מדאורייתא רשות הרבים גמור.

לדעתו, כאשר עוסקים בדיני שחיטה ושבת, אין ללכת אחר המקלים, אלא יש להחמיר. עוד הוא מוסיף ומחדד:

[...] ומה שאמר [השוחט] שהחנות שלו הפתוחה בשבת הוא מחמת שאשתו המחללת שבת

מוכרת שם, וכן מה שרואין שבביתו מדליקין העלעקטרי (= חשמל) בשבת הוא שאשתו

עושה זאת **הם דברי הבל**, שמי שנהנה ממלאכת אשתו שעושה בשבת במזיד הוא רשע גמור,

ויש לחשדו בכל איסורין. וחלילה לשום איש לאכול משחיטתו, אף אם היה האמת כדבריו.

[...] **חלילה לקבל לאיש חצוף ובזוי כזה**, המתפאר בעבירות, לשוחט.⁸

דהיינו, לצד מקרים שבהם נכון להתחשב בהלכה הפשוטה בלבד, כאן מוסיף הרב פיינשטיין לסל השיקולים את עניין המידות והמעשים, שעל אף שאינם נוגעים ישירות להלכה הנדונה, מוכרחים להתחשב גם בהם. הרחקה שונה אך דומה בעיקרה, אנו מוצאים בסוגיית היחס לתרבות הגויים בת זמננו. כך הם דבריו:

הנה שמעתי מחברי ועד הפועל של המורים בישיבתכם, אשר היום ולמחר ידונו באסיפה של

ועדת החינוך בדבר הצעה לבטל את הלימודים ביום הראשון של השבוע, שהוא בטול תורה

ממאות תלמידים, וגם מקלקל הבטלה את גופם ונפשותם, כי **מה יעשה הבן שלא יחטא**,

כשהוא יושב בטל?

על גבי העיסוק בקירוב הנוער לחטא מתוך שעמום, מצביע הרב פיינשטיין על נקודה נוספת למחשבה:

[...] ולבד כל זה, הרי **מכוער הדבר להתדמות להנכרים**, שיום הראשון יתחשב [להם] יום

מנוחה, [...] אשר ההתדמות להנכרים **חרב את כל ענין הקדושה והטהרה ונועם המדות**

מדורות אלו בעוונותינו הרבים.

אף כאן, מכיר הרב את המארג החברתי בקהילה היהודית בזמנו, וכך הוא כותב:

אני פונה למעלתכם שחס וחלילה לדון כלל בזה, ואין להשגיח על איזה הורים שלוחצים

בזה. [...] **ותעשו כפי הדין**, שאסור לבטל תינוקות של בית רבן מלמוד התורה, אף בשביל

דברים גדולים ביותר.⁹

בדרך זו כתב הרב פיינשטיין גם ביחס לחגי הנוצרים:

הנה בדבר שיש שרוצים שיניחו התלמידים חפשי מהלימודים [...] בהימים של חגיהם, שגם

בבתי ספר של המדינה נותנים חופש, פשוט וברור שאין לעשות כן. אף שכוונתם הוא שלא

לשמוח בחגיהם, אלא משום שהאבות [היהודים] הם בטלים ממלאכתם ורוצים ליסע

⁸ שם, יורה דעה חלק ב סימן ג.

⁹ שם, חלק ג סימן פד.

לאיזה מקומות יחד עם בניהם, שעל כל פנים הוא מעשה איסור ואין הכוונה מסלקת האיסור. [...] וגם הוא דבר מכוער בעצם, לעשות ימי חופשה בימים שחוגגים להעבודה זרה שלהם, אשר צררו ומררו קרוב לאלפים שנה את עם ישראל ועדיין ידם נטויה.¹⁰

אף כאן מבקש הרב פיינשטיין בפסיקותיו לציבור להתחשב לא רק בהלכה הפשוטה, אלא גם ובעיקר בהשפעות הפסיקה על הלך הרוח של הקהילה היהודית ועל קרבנם לעולמה של תורה בעקבות הפסיקות השונות.

יחד עם זאת, למרות הקו המחמיר שמהדהד מפסיקות אלו, נראה כי אין להסיק מכך משמעויות חותכות. כך הם פני הדברים בפסיקות נוספות אשר יצאו מתחת ידיו של הרב פיינשטיין, מהן נובעות הסתייגויות חשובות. לדוגמה, כשנשאל האם זה נכון להימנע מלהעלות לתורה אורחים שאינם שומרי שבת, הוא ענה שאמנם נכון למעט בהעלאתם לתורה בפני הציבור, על מנת שתפחת תחושת הזלזול, אך לצד זאת חשוב להשקיע מאמץ בסידור הכיבודים השונים, כך שלא ייפגע אף מתפלל. כמו כן, ככלל, יש לשים לב שלא מחמירים באופן כזה שחומרה של אחד הופכת לבסיס לזלזול באחר;¹¹ בזו הדרך, הוא מכריע כי אם יש ציבור גדול שמקל בהיתר בדין מסוים, הרי שאין לדרוש מהנוהגים כמותם להחמיר על עצמם. כך הוא אומר לרב המבקש להטיל חומרות על אשתו, כדי שהציבור לא יחשוב עליו דברים שליליים: "שאף אם כתר"ה רוצה להחמיר, אינו יכול להטיל חומרותיו עליה שזהו רק דין שלה";¹² כך הוא מאפשר לבתי ספר מסוימים לבטל שיעורי קודש לטובת לימודי חול, כאשר מובן שללא היתר זה יפנו ילדי הקהילה ללמוד בבתי ספר המאכלסים ציבור שאיננו יהודי;¹³ יתרה מזאת, לשיטתו, יש זמנים בהם נכון לאדם לפגוע במידה מסוימת ברוחניותו, כדי להציל אחרים ולרוממם. כמובן שאף לדעתו יש גבולות שבמידה וחברי הקהילה עוברים עליהם, אין אפשרות לשהות במחיצתם,¹⁴ אך עצם ההוראה להחמיר מעולמך כדי להאיר לאחר¹⁵ – יש בה מן הגדולה ומן החסד.

מעשיך יקרבוך

בשלב הבא, מלמד הרב פיינשטיין דרך פסיקותיו כללי קירוב המעוגנים בעולמה של הלכה. הנה כי כן:

קירוב המועיל לטובתה החומרית של הקהילה – באחת הפעמים נשאל הרב פיינשטיין, מהו היחס אותו יש להעניק לבנה של אחת המתפללות, אשר בחר להפנות עורף לדת, וכאשר הוא מגיע לבקר את אמו, הוא פוקד את בית הכנסת. מעבר לשאלת כיבוד אורחים שאינם שומרי תורה ומצוות, אשר צוינה לעיל, הופכת השאלה למורכבת יותר, כפי שעולה משאלת הקהילה אשר ביקשה את עצת הרב:

¹⁰ שם, סימן פה.

¹¹ שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ג סימן יב.

¹² שם, אבן העזר חלק ב סימן יב.

¹³ שם, יורה דעה חלק ג סימן פא.

¹⁴ שם, אורח חיים חלק א סימן צט.

¹⁵ ראו בנוסף שו"ת אגרות משה, יורה דעה חלק ג סימן עה, שם מנחה הרב פיינשטיין להשאיר את כלל ילדי הקהילה ללמוד בבית הספר המקומי יחד עד גיל שבע, ורק אז לשלוח את המצליחים לבתי ספר נחשבים יותר, כי אחרת "ישארו רק מעט ילדים" ולימוד התורה ייפגע.

הנה בדבר רופא יהודי, מהמפורסמים שבמדינה, שרבים צריכים לו להיות בהתקרבות אתו. והוא איש בעל מדות רחמים וצדקה באופן גדול, וגם עושה הרבה טובות לעניני הקהלה, אבל הוא **נשוי נכרית**, ומטעם זה אין מכבדין אותו בבית הכנסת בשום כבוד. והרופא רואה בזה התרחקות מהקהל **ומדוכא מאד** מזה, ולכן רוצים כתר"ה וראשי העיר לכבדו לפעמים בפתיחת וסגירת הארון וכדומה. וגם הוסיף כתר"ה להעיר שמצד הקפדתו על אנשי העיר, ברור שרק כל זמן שאמו הזקנה שהיא שומרת תורה בחיים, עושה [הרופא] מה שעושה לטובת הקהל, אף שמקפיד עליהם. ואחר חייה יתרחק מן הקהל, ויהיה הפסד גדול להקהל בכלל וליחידים בפרט.

כלומר, ברור לכל כי מידותיו הטובות של הרופא אינן מספיקות כדי לפגוע בכבוד התורה, ומה שעומד לנגד עיני ראשי הקהילה הינה טובתם החומרית של אנשיה, אשר יוצאים נשכרים מקשרם עם הרופא. לאחר שמזהיר הרב פיינשטיין מחומרת איסור החנופה לבעלי עבירה, הוא הופך את קצרת הדיון על פיה, וכותב:

[...] יש לדון בזה בדבר חדש. דהנה בתוספות [...] כתבו: "יש לפרש שלא במקום סכנה [איסור להחניף], אבל במקום סכנה מותר". [...] ולכן צריך לומר דהוא רק בחנופה, לומר על דבר רע ואיסור שעשה שיאות עבד, שנמצא כאומר שאין זה דבר איסור. [...] אבל להחניף בענינים שלא שייכים לומר שהוא מסכים להאיסורים ודברים הרעים שעושה אפשר, שליכא איסור כלל. כגון **לשבחו ביפיו ובחכמתו בעניני העולם ובמדותיו**, אף אם מגזמים מעט, משום שצריכים לו אפשר. [...] וכן הוא לכבדו בפתיחת וסגירת הארון וכדומה, שהוא רק ענין כבוד בעלמא ולא נראה מזה שום הסכם למעשיו הרעים. [...] **וגם הוא ידוע שאין מסכימין למעשיו**, אך שמכבדין אותו בשביל שהוא רופא מפורסם ושצריכים לו, אין זה בכלל החנופה שאמרינן בסוטה.¹⁶

קרי, על אף האיסור הפשוט להחניף לנושא אישה נוכרית, קובע הרב פיינשטיין כי כאשר טובת הקהילה עומדת בבסיס הדיון, כל עוד ברור שאין חברי הקהילה מסכימים לעבירותיו של מושא הכבוד, הרי שהדבר מותר.

קירוב עד שיוכח אחרת – בעולם מתוקן מלכתחילה, ישנם גבולות ברורים, שהחוצה אותם דן את עצמו להרחקה מהציבור אליו השתייך עד כה. כך, עשויה להיות נטיית האנשים המבקשים לברר את דרכה של הקהילה, לדחות את כל מי שנדמה כי מעשיו סותרים את דרכה. כנגד דרך זו קובל הרב פיינשטיין, וקורא לשינוי. לדוגמה:

ובדבר מינוי נשיא. אם האמת שהוא מחלל שבת, הרי מפורש ברמב"ם:¹⁷ [...] "כל מי שאין בו יראת שמים, אף על פי שחכמתו מרובה, אין ממנין אותו למינוי מן המינויין שבישראל". [...] אבל הוא **דוקא כשידוע שמחלל שבת**. דאם הוא רק קול בעלמא, [...] אינו כלום. דבקול בעלמא אין יכולין לפסול שום איש לשום דבר.

גם כאשר מדובר במשרות רמות דרג, מזהיר הרב פיינשטיין מיד קלה על הדק הפסילה. בעיקר כשמדובר בשמועות, הוא מזהיר משיפוטיות מהירה, והוא מדגיש את חשיבות הצעת כל צדדי הספקות האפשריים, שמא אותו מעשה שנתפס כחטא בעיני חברי הקהילה, הינו הלכה מקובלת

¹⁶ שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ב סימן נא.
¹⁷ מלכים ומלחמותיהם, פ"א ה"ז.

בקהילה אחרת. לא זו אף זו, לדעתו של הרב פיינשטיין: "ואף אם ראו ממש שעבר על איזה דבר, אם הוא על דברים שהרבה בני אדם טועים בהם, אין לפוסלו".¹⁸

קירוב מצד הבנת התרבות – בפסיקה נוספת, מפנה הרב פיינשטיין את הזרקור לרב-התרבותיות המאפיינת את עם ישראל. כך הוא כותב ביחס לבגדים המאפיינים את התרבות ממנה הגיעו מהגרים יהודים ממדינות זרות, כאשר נשאל האם הם נחשבים כ"מלבושי נוכרים", שיש לאסור את לבישתם:

פשוט שאין שום שמץ איסור בסתם בגדים שלובשין במדינה זו, אף שגם הנכרים לובשין בגדים אלו. [...] דאין בהם חשש שמץ עכו"ם ונחוש וגם לא דבר תמוה, אלא לנוי וכדומה. [...] אף להגרי"א בבאוריו סוף סק"ז, שפליג על הר"ן ומהרי"ק והרמ"א, [...] הא מתיר בגדים שהיינו לובשין בלאו הכי, [...] אף שקדמו הנכרים ללובשין.¹⁹

נמצאנו למדים, כי כאשר נפגשים עם מעשים שעושה ציבור מסוים, יש לתת את הדעת על שאלת התרבות ממנה באה אותה קבוצה. רק לאחר שיתברר שהמעשה אסור במהותו, וזוהי אינה פעולה חריגה בלבד, אזי יש לצאת חוצץ כנגדו. **קירוב המועיל לטובתה הרוחנית של הקהילה** – מתוך הכרת גודל תורתו של הרב פיינשטיין, מתמיהה הסתירה המוצגת בין פסקיו המובאים להלן. מחד, כך טוען הרב פיינשטיין כנגד שוחט המשתמש במיקרופון בשבת:

[...] הנה ודאי טענה זו אינה כלום, לומר שיהיה בדין שוגג, כי הרי מאגודת הרבנים, שהם גדולי תורה וגם הם הרבים, פרסמו שאסור לדבר על ידי המייקראפאן. ואיך שייך לטעות לשמוע לאיזה רב המיקל, אף אם היה לו טעם? [...] ולכן, אם יחדל מהיום להתפלל על ידי המייקראפאן, יוכשר לשחיטה. [...] ואם לא יחדל, הוא בדין מחלל שבת בפרהסיא שפסול לשחיטה, אף אם גדול עומד על גביו, ואף בסכין כשר.²⁰

לעומת זאת, מפליא לראות את פסיקתו ההפוכה במקרה אחר, שנראה כזהה לחלוטין:

נראה לעניות דעתי [...] כי יש להכשירו, על ידי בדיקת הסכין שלו, ועמידת אחד ירא שמים, מומחה בשחיטה עומד על גביו. כי האיסור של הדבור במייקראפאן שהוא מארבעה טעמים, הנה מצד שלשה טעמים ודאי אינו מדאורייתא. [...] והנה אם הוא רק איסור דרבנן הרי הוא בפלוגתא דרבוותא (= שיש דעות מנומקות לכאן ולכאן), [...] והוא ספקא דדינא. ולכן, כיון שאפשר לומר עליו שהוא שוגג [...] נמצא] שלפי טעותו שפיר אזיל לקולא (= טוב עשה שבחר להקל). [...] ואמרתי **שודאי אפשר שגם מחלל שבת יהיה מאמין בה'**, [...] אך שמכל מקום עובר, משום שאינו יכול להתגבר על תאוותיו. [...] ולכן אינו בדין מומר גמור, אלא בדין מומר לתיאבון.

על זאת יש לשאול: מה נשתנה? מדוע לפתע ניתן למצוא סיבות כה רבות, להתיר את אותו מקרה שנאסר מכל וכל, וזאת ללא לימוד זכות ולו הקטן ביותר? מכיוון שנהיר כי הרב היה יכול להחמיר ובכל זאת בחר להקל במקרה זה, נראה לומר שהתשובה לכך טמונה בעיקרון בו אחז הרב פיינשטיין. כפי שנראה בסיום מענהו המפורט:

¹⁸ שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ג סימן יא. יושם אל לב, כי הדיון המתגמש נסוב סביב שאלה של מעשים שבין אדם לבוראו, והוא אינו מתייחס לפגיעה שפגע אדם המיועד לתפקיד ציבורי באדם זה או אחר.

¹⁹ שם, יורה דעה חלק א סימן פא.

²⁰ שם, חלק ב סימן ד.

ולכן, אף שודאי מכוער הדבר לקבל שוחט כזה, [...] בשעת הדחק כזה, שאם ירצו לסלקו **יתבטל כל התיקון** שעמל כתר"ה **לתקן הכשרות**²¹ **והשלום**, רשאי כתר"ה להכשירו, כשיבדקו סכיניו ויעמוד מומחה וירא שמים על גביו.²²

הנה כי כן, יוצא שבפסקים אלה אין סתירה בהלכה, אלא השוני שזור ביחס לקהילה. כאשר אל מול הצורך בקשיחות הלכתית עומדת טובת הקהילה, בענייני תפילה, בתיקוני כשרות ובשלום חבריה – אז רואה הרב פיינשטיין מקום לדיון מחודש, עד למציאת האיזון בין חשיבות קיומה הרוחני של הקהילה לבין יחס ההלכה לפרט ולשגיאותיו.

לסיכום

אהבתו לקהילתו הביאה את הרב פיינשטיין לא רק להתפלל בעדם "שלא יהא להם נסיונות, וממילא ישובו"²³ בתשובה, ולא רק לעודד רבני קהילות להיות מעורבים אישית בתשובת בני קהילתם,²⁴ אלא אף להסיק לעיתים מסקנות שאינן עולות בקנה אחד עם דעת רבני דורו.²⁵ הרי לפנינו נקודות לאימוץ מדרכו, בבקשתנו את טובת אחינו:

1. גם אם ההדרכה לפרטים עשויה להיות מחמירה וחותכת, ישנו מקום להתגמש לטובת הקהילה, הן ברוח הן בחומר. כחלק מגמישות זו, יש לברר את דרגת האיסור שנעשה, ורק לאחר מכן להחליט על פסק הדין.
 2. כשיודעים כיצד לגדר את החמור ולאסור את המקלקל, היכולת לנוע בבטחה בעולם ההיתר גדלה ומתעצמת.
 3. כל עוד הדבר אפשרי, יש להפך בזכותו של היחיד, מתוך עין טובה וביקורתית גם יחד.
 4. מתוך אהבת בניו של ה', יש להיזהר מלהכריע את גורל האחר לכף חובה, עד שיוכח כי הוא באמת חטא. בכלל, יש לשאול בכנות: כאשר תבחר הקהילה להרחיק מי מחבריה – מי עלולים להיפגע מהרחקה זו?
 5. **בבקשת האיזון בין כוחה של החברה למקומו של היחיד** – מן האמור לעיל עולה, כי ללא חיזוק יסודותיה של הקהילה, לא תהיה אפשרות להחיל את ערכי התורה על עולמם של יחידים במלוא עוזם.
- לצד בקשת האמת, נמצאנו למדים מדרכו של הרב פיינשטיין כי גם כשיש יחידים שלא הולכים נכוחה בתלם, הרי שחברה המכירה את כוחה ואשר יודעת היכן וכיצד להתגמש בעת הצורך, מסוגלת להגדיל את כוחה לשם שמיים.

²¹ יש לשים לב, שחטאו של השוחט אינו במעשה שחיתו, אלא בעוברו על מצוות השבת.

²² שם, סימן ה.

²³ שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ד סימן מ.

²⁴ שם, יורה דעה חלק ב סימן ו.

²⁵ על המחלוקות נגד שיטתו של הרב פיינשטיין, ראו את דברי הרב אליעזר מלמד בטורו "רביבים" (ט"ו וכ"ב תמוז, תשפ"ב).